

## ZAGADNIENIE 8

### Rozwój form instrumentalnych baroku

#### 1) Instrumenty preferowane przez kompozytorów baroku jako instrumenty solowe:

- a) klawiszowe (organy, klawesyn, klawikord)
- b) smyczkowe (skrzypce, viola da gamba, wiolonczela)
- c) dęte (flet, obój)

#### 2) Skład „orkiestry barokowej”:

- a) smyczki i b.c. (realizowane przez klawesyn, teorbę, lutnię lub organy)

+ często instr. dęte; duża różnorodność, brak stałych schematów

→ z zasady obsada pojedyncza

- b) smyczki, instr. dęte drewniane, blaszane, para kotłów i b.c. – obsada spotykana w utworach szczególnie uroczystych, wykonywanych podczas ważnych świąt kościelnych lub wydarzeń państwowych (np. *Oratorium na Boże Narodzenie* J.S. Bacha; *Muzyka ogni sztucznych* J.F. Handla)

#### 3) Gatunki muzyki solowej:

- a) *ricercar* – gatunek przejęty z renesansu będący prototypem fugi, pisany zwykle na klawesyn lub organy, patrz zagadnienie 5, twórcy: Girolamo Frescobaldi, Samuel Scheidt, Jan Pieterszoon Sweelinck, J.S. Bach
- b) *canzona* – gatunek przejęty z renesansu (uwaga! *canzona* też często na zespół instrumentalny, np. G. Gabrieli, A. Jarzębski), funkcjonuje zwł. na początku XVII w.
- c) polifoniczne cykle dwuczęściowe (przeznaczone najczęściej na instr. klawiszowe), twórcy: D. Buxtehude, J. Pachelbel, J.S. Bach, G.F. Handel):
  - o preludium
  - o toccata
  - o fantazja + fuga
  - o capriccio

formy wstępne, często wirtuozowsko potraktowane, zbudowane w sposób swobodny, oparte na przebiegach figuracyjnych ew. o charakterze improwizacji

fuga (z łac. ucieczka), forma imitacyjna zbudowana z kilku przeprowadzeń (kompletnych, niekompletnych, nadkompletnych), temat fugi – jedno-, dwu- lub trzyczęściowy, zjawiska typowe dla fugi: kontrapunkt, stretto, nuta pedałowa

- d) wariacje ostinatowe (*passacaglia*, *chaconna*, *folia*), np. na organy, temat umieszczony zwykle w basie, wielokrotnie powtarzany, dzielący utwór na szereg odcinków o jednakowej długości (zwykle 8- taktowych), utrzymany w metrum trójdzielnym przypomina o swym tanecznym rodowodzie, głosy wyższe kontrapunktują melodię tematu; twórcy: D. Buxtehude, J. Pachelbel, H.I.F. Biber, A. Corelli, J.S. Bach (*Passacaglia c-moll* na organy), G.F. Handel

- e) opracowanie chorału protestanckiego na organy (chorał organowy, preludium chorałowe, przygrywka chorałowa, wariacje chorałowe), twórcy: J.S. Bach (np. *Wachet auf*)
- f) suita (partita, ordre); budowa swobodna lub „typowa” dla suity barokowej: tańce obowiązkowe (allemande, courante, sarabanda, gigue), intermezza czyli tańce nieobowiązkowe, występujące zwykle między sarabandą i gigue (menuet, gawot, musette, polonaise, anglaise, bourree, rigaudon, loure, passepied, hornpipe), części nietaneczne (preludium, aria); francuskie ordres zawierają tańce opatrzone tytułami, muzyka ma charakter ilustracyjny; twórcy suit: J.S. Bach (6 *Suit francuskich* i 6 *Suit angielskich* na klawesyn, 6 suit na wiolonczelę solo, partity na skrzypce solo), J. Ph. Rameau, F. Couperin
- g) sonata solowa bez towarzyszenia b.c.; utwór wieloczęściowy, części zestawione na zasadzie kontrastu tempa, metrum, charakteru (taneczna-nietaneczna), faktury (polifoniczna-akordowa), dynamiki, rejestru etc., twórcy: J.S. Bach (sonaty na skrzypce solo); w okresie późnego baroku pojawia się sonata klawesynowa: wieloczęściowa (J. Kuhnau) lub jednoczęściowa (D. Scarlatti), niekiedy mogą być one utworami programowymi (J. Kuhnau)

#### 4) Gatunki muzyki kameralnej:

- a) sonata solowa z b.c., za jej twórcę uważany jest Biagio Marini
- b) sonata „triowa” (2 instr. solowe i b.c.), jej twórcą jest Salomone Rossi
- c) Ze względu na charakter dzieł oraz ich przeznaczenie – sonaty dzielono na s. da chiesa (kościelną) oraz s. da camera (świecką).  
Sonata wykształciła się we Włoszech na przełomie XVI i XVII w. Szkoły, w jakich była tworzona to: sz. bolońska (G.B. Vitali), wenecka (G. Legrenzi) i modeńska (A. Stradella). Sonaty da chiesa i da camera początkowo nie miały ściśle określonej budowy, dopiero w II połowie XVII w. zaczął krystalizować się schemat architektoniczny s. da chiesa. Stała się ona cyklem 5 częściowym (1 i 5 cz. – szybkie, fugowane, 3 cz.- taneczna, w metrum trójdzielnym i tempie umiarkowanym, 2 i 4 cz.- wolne, śpiewne, b. krótkie). Sonata da camera coraz bardziej upodobniała się do suity, bowiem w jej skład wchodziły głównie części o charakterze tanecznym. Na przełomie XVII i XVIII w. A. Corelli (późna szkoła bolońska) wprowadził nowy schemat formalny dla sonaty da chiesa: 1 cz. – wolna, imitacyjna, 2 – szybka, fugowana, 3 – wolna, taneczna, akordowa, stylizowana na taniec, zwykle była to sarabanda, 4 – szybka, fugowana, taneczna (stylizacja gigue). Twórcy sonat w innych krajach: H.I.F. Biber, J. Kuhnau, J.S. Bach, G. Ph. Telemann, G.F. Handel, S.S. Szarzyński

#### 5) Gatunki muzyki zespołowej („orkiestrowej”):

- a) concerto grosso; za twórcę gatunku uznawany jest A. Corelli (*Concerti grossi* op. 6), utwór cykliczny, początkowo wieloczęściowy, później A. Vivaldi ustalił budowę trzyczęściową (część szybka-wolna-szybka), ale nie dla wszystkich kompozytorów stało się to regułą (np. *Concerti grossi* op. 3 i op. 6 G.F. Haendla), wykonawcy podzieleni na dwie grupy: concertino (solo) + concertro (ripieno) = tutti. Przykładem tego gatunku mogą być *Koncerty brandenburskie* J.S. Bacha, jednak utwory te wykazują niekiedy równocześnie cechy c.g. i koncertu solowego (np. V koncert jest jednocześnie c.g. i koncertem klawesynowym).
- b) koncert solowy; „wynalazcą” tego gatunku jest Giuseppe Torelli (XVII/XVIII w.), utwór złożony z 3 części (sz.-w.-sz.), części szybkie zbudowane na zasadzie ronda

(tzw. budowa ritornelowa), początkowo rolę instr. solowego pełniły skrzypce, trąbka, później także flet, obój, klawesyn i organy; niekiedy koncerty mogą posiadać programowy charakter (np. *Cztery pory roku* Vivaldiego); twórcy: T. Albinoni, A. Vivaldi (koncerty skrzypcowe, fletowe, obojowe), G. Tartini (koncerty skrzypcowe), J.S. Bach (koncerty skrzypcowe, klawesynowe), G.Ph. Telemann, G.F. Handel (koncerty organowe).

- c) Suita ork.; twórcy: G.Ph. Telemann (autor ok. 1000 suit ork.), J.S. Bach (4 *Uwertury ork.*), G.F. Haendel (*Water Music, Fireworks Music*)

## **6) Znaczenie muzyki instrumentalnej w baroku**